

KURULUŞUNDAN OSMANLILARA KADAR MEDRESELER

Mefail HIZLI*

ÖZET

Eğitim öğretimin bir milletin hayatında oynadığı önemli rol bilinen bir husustur. Bu konuya gereği gibi eğilen toplumlar, tarih sahnesinde köklü devletler kurmuşlar ve diğerlerine hükümler olmuşlardır. Bu gerçeği iyi bir şekilde kavrayan Türkler, Selçuklular döneminde "medrese" denilen eğitim-öğretim kurumları tesis etmişler ve onların takipçileri olup devraldıkları mirası mükemmel bir biçimde değerlendiren Osmanlılar ise, bu alanda daha da ileri giderek sonuçta bir cihan imparatorluğu kurmayı başarmışlardır. İşte bu çalışmada, genel olarak kuruluşundan Osmanlılara kadar medreselerin tarihi gelişimine yer verilmiştir.

SUMMARY

The Madrasa, From Its Establishment to The Ottomans

It is obviously known that education and training are very important in existence of a nation. Turks realizing this fact in advance established the madrasa in the Seljuk reign. And the Ottomans who were the followers of the Seljukians have been very successful on that. Finally, they created one of the biggest empire in the world. So in this article, the historical developments of the madrasa from its establishment to the first days of the Ottomans will be handled in general.

A- İSLAMDA İLK EĞİTİM-ÖĞRETİM MÜESSESELERİ

Hz. Peygamber, Mekke'de güçlkle yürütebildiği İslamî davete ek olarak Kur'an öğretimiyle de uğraşıyordu. Bu tarzda başlayan eğitim-öğretim faaliyetleri semeresini kısa sürede vermiş ve hicretten iki yıl önce Medine'ye bir Kur'an öğreticisi gönderilmişti. Hz. Peygamber, milâdî 622'de Medine'ye hicret ettiğinde, burada ilk iş olarak bir mescit bina etmiş ve bunun bir bölümünü de "Suffa" veya "Zulle"¹ denen eğitim-öğretim merkezi haline getirmişti.

* Araş. Gör.; Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

1 Hamidullah, Muhammed, İslam Peygamberi, çev.: Salih Tuğ, c. II, İst., 1980, s. 828 vd.

Rasûlullah zaman zaman mescitte oturur ve çevresinde toplanan ashabına dinî ve dünyevî konularda bilgi verirdi². Mescitlerde halkaların oluşmasıyla devam eden çalışmalar, İslâm'ın dört halifesi döneminde de geçerliliğini sürdürdü. Halkaların sayısı gün geçtikçe artmış, zamanla halka içinde halkalar meydana gelmişti³.

Emevîler döneminde de aynı sistemin devam ettiği bildirilmektedir. Ahmed Emin, bu konuda "Emevîlerin medrese tesis ettiklerini bilmiyoruz. O vakitler ilim evlerde ve mescitlerde öğretilirdi"⁴ diyor.

Özellikle hicrî birinci asrı takip eden dönemlerde pek çok İslâm âlimi, ülkenin her tarafına yayılmış ve her türlü ilmi öğretmek üzere mescitleri mektep edinmişlerdi⁵. Mescitlerde dinî tedrisatın yanısıra lisan, edebiyat, şiir, tarih, tıp, astronomi ve kozmografya gibi ilim dallarında öğretilmekteydi⁶.

Abbasîlerin ilk dönemlerinde, mescitlerde gerçekleştirilen eğitim-öğretim faaliyetlerine ek olarak, Halife Me'mun devrinde (198-218/813-833), 217/832 yılında Bağdat'ta "Beytü'l-Hikme" kurulmuştu. Philip K. Hitti, bu kurum hakkında şöyle der: "Yüksek öğretim alanında İslâm'da ilk şöhretli müessesesi, Halife Me'mun tarafından başşehirde kurulmuştur. Bir tercüme merkezi olarak faaliyette bulunması yanında bu müessesesi, bir akademi, halka açık bir kütüphane olarak vazife görmüş ve buna bağlı çalışan bir de rasathane kurulmuştur"⁷. Beytü'l-Hikme'yi ilk medrese olarak kabul edenler de vardır⁸.

Yine aynı dönemde Bağdat'ta açılan ve Beytü'l-Hikme gibi birer öğretim merkezi olan "Beytü'l-İlim" ve "Dâru'l-İlim" müesseseleri, medreselerin doğuşuna zemin hazırlamıştır⁹.

B- MEDRESELERİN KURULUŞU

"Medrese" kelimesi, Arapça "derase" kökünden gelmekte olup "ders okunacak yer ve talebenin içinde oturup ders okuduğu bina" anlamına gelir. Çoğulu "medâris"tir¹⁰.

Abbâsîlerin ilk devirlerinde eğitim-öğretim müesseseleri için "medrese" kelimesi kullanılmamıştır. Bu kelime ilk olarak III/IX. asırda kullanılmaya başlanmışsa da¹¹, medreselerin resmî bir teşekkül olarak devlet eliyle kurulması IV/X. asırda Karahanlılar zamanında gerçekleşmiştir. Arslan Gazi Tafgaç Han (ö. 426/1035), Merv'de bir medrese yaptırmıştır. Sâmânoğulları ve daha önceki dönemlerde, medreselerin devlet eliyle kurulduğuna dair bir delil bulunmamaktadır¹².

2 Bk. Buhâri, İlim, 8, 30, 35, 42.

3 Dağ, M.-Öymen, H.R., İslam Eğitim Tarihi, Ank., 1976, s. 118.

4 Ahmed Emin, Fecru'l-İslam, çev.: A. Serdaroğlu, Ank., 1976, s. 253.

5 Ahmed Emin, a.g.e., aynı yer.

6 Ahmed Çelebi, İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi, çev.: Ali Yardım, İst., 1983, s. 106-107.

7 Hitti, P.K., İslam Tarihi, çev.: Salih Tuğ, c. II, İst., 1980, s. 630.

8 Atay, Hüseyin, Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi, İst., 1983, s. 30.

9 Baltacı, Cahid, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İst., 1976, s. 5.

10 Pakalın, M. Zeki, Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, II, 436; Şemseddin Sâmî, Kâmus-i Türkî, I-IV, 1313-1314.

11 Dağ-Öymen, a.g.e., s. 119.

12 Sayılı, Aydın, Higher Education in Medieval Islam (Ankara Üniversitesi Yıllığı, 1947-48), II, 396.

Bununla birlikte İslâm tarihçilerinin, medresenin ilk kurucusu Nizâmülmülk (ö. 485/1092) üzerinde ittifak ettikleri ileri sürülmektedir¹³. Fakat daha önce Gazneliler tarafından Nişabur'da¹⁴ birkaç medresenin kurulduğu bilindiğine göre¹⁵, ilk medresenin Nizâmülmülk tarafından kurulduğu hususundaki bilgi ve kayıtlar ihtiyatla karşılanmalıdır. Hatta İslâm tarihinde bilinen ilk medresenin 349/960 yılında, Ebu'l-Velid Hassan b. Muhammed el-Emevî tarafından Nişabur'da yapıldığı da belirtilmektedir¹⁶. Bütün bunlar göz önünde tutulunca, medresenin kuruluş tarihi hakkında kesin bir hükme varmak güçleşmektedir.

Medreselerin kiminle başlatılacağı konusunda Ahmed Çelebi şu sonuca varır: "En ince teferruatına kadar teknik manada medreseleri ilk kuran Mizâmü'l-Mülk'dür. Ondan önce ortaya çıkanlara 'medrese' tâbirinin kullanılmasına gelince: Bunlar uzun ömürlü olmayan ve İslâmî hayatta kuvvetli bir iz bıraktırmayan mahdut ve sathî gayret mahsulü müesseselerdir"¹⁷.

Gerçekten de Nizâmülmülk'ün kurmuş olduğu medrese, herkesin öğrenimini parasız yaptığı, muhtaç talebelere burs bağlandığı¹⁸, içinde okuyanların yatma, oturma vs. gibi sosyal ihtiyaçlarına cevap verdiği İslam'ın ilk gerçek üniversitesiydi¹⁹.

Kurucusuna izafeten "Nizâmiye Medresesi" adı verilen, Dicle kenarında 457/1065'te inşasına başlanıp²⁰ 459/1067'de bitirilen bu medresenin ilk müderrisi Ebu İshak Şirâzî (ö. 476/1083) idi²¹.

Nizâmülmülk zamanında Bağdat'tan sonra İsfahan, Rey, Nişabur, Merv, Belh, Herat, Basra, Amul gibi büyük merkezlerde kurulan ilk medreseler de "Nizâmiye" adını almış²², yine onun vezirliği zamanında Musul, Hargird, Tus²³, Taberistan ve Ceziretü İbn Ömer (Cizre)'de²⁴ medreseler yapılmıştı.

Nizâmülmülk'den sonra medreseler ile en çok ilgilenen Şam Atabeyi Nuredin Zengî'dir (ö. 577/1181). Zengî; Şam, Halep, Hama, Humus gibi şehirlerde medreseler inşa etti²⁵. Ondan sonra Kudüs ve Mısır'da ilk medreseleri yaptıran Salahud-

- 13 Zeydan, Corci, Medeniyet-i İslamiyye Tarihi, çev.: Zeki Megamiz, İst., 1329, III, 396.
- 14 "Nişabur" ismi kaynaklarda, aynı zamanda Nişabur ve Neysabur şeklinde de geçmektedir.
- 15 Geniş bilgi için bk. Cezar, Mustafa, Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, İst., 1977, s. 299; Baltacı, a.g.e., s. 6.
- 16 Atay, a.g.e., s. 31.
- 17 Ahmed Çelebi, a.g.e., s. 367.
- 18 Ahmed Çelebi, a.g.e., s. 301.
- 19 Hitti, a.g.e., II, 630; Mustafa Cezar, ilk Selçuklu medresesinin Tuğrul Bey'in hükümdarlığı zamanında (432-456/1040-1063), Nişabur'da kurulduğunu söyler. Bk. Cezar, a.g.e., s. 300.
- 20 Köprülü, Fuad, Türk Edebiyatı Tarihi, İst., 1980, s. 183.
- 21 Ahmed Çelebi, a.g.e., s. 114.
- 22 Akyüz, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, Ank., 1982, s. 301.
- 23 Cezar, a.g.e., s. 302.
- 24 Atay, a.g.e., s. 32. Atay, son iki medresenin bizzat Nizâmülmülk tarafından yaptırıldığını belirtir. Bk. aynı yer.
- 25 Zeydan, a.g.e., III, 402; Yurdaydın, Hüseyin G., İslam Tarihi Dersleri, Ank., 1971, s. 74.

din Eyyubî (ö. 589/1193) gelir. Onun Mısır'da kurduğu medreselerin en önemlisi "es-Salâhiyye"dir²⁶. Eyyubî ayrıca Kahire, İskenderiye, Kudüs vs. yerlerde medreseler tesis etti²⁷.

Nizâmülmülk ile resmî olarak başlayan medrese inşaa etmenin tek ve en önemli sebebi, o sıralarda oldukça kuvvetlenen Batınî propagandasına ve Mısır Fâtımîleri'nin bozgunculuklarına karşı koymaktı. Bu şekilde korunan ehli sünnet alimleri ve sûfîleri²⁸, İslâm'ın ve Selçuklu devletinin bünyesini güçlendirmekteydi.

Medreselerin kurulmasına tesir eden diğer bir faktör, mescitlerin eğitim-öğretim faaliyetleri için yeterli olmamasıydı. Çünkü, öğrencilerin sayısının gittikçe artması²⁹, ders programlarının genişlemesi, artan İslâmî ilimlerin belli bir düzen içinde verilmesi³⁰, eğitim-öğretimin mescitlerden medreseye geçişini zorunlu kılmaktaydı. Özellikle kelâm vb. ilim dallarının tedrisi muhâvere, münakaşa ve karşılıklı atışma esasına dayandığından, bu tür öğretim tarzı, mescitlerde olması gereken sessizlik ve huzur prensiplerini altüst etmekteydi³¹. Bu yüzden eğitim-öğretim, mescit ve camilerden bu iş için ayrılmış özel yerlere nakledilmiştir. Buna rağmen camiler birer eğitim-öğretim merkezi olmakta devam etmiştir. Günümüzde adı sık sık duyulan "el-Ezher", bir cami-okul olarak göreve başlamış, sonraları bir üniversite olarak ün kazanmıştır³².

Medreselerin tesisinden önce öğretim halkaları, mescitlerin yanısıra ulema evleri, kitapçı dükkanları vb. yerlerde de kurulurdu³³. Yine medrese gibi öğretim yapılan kurumlar arasında hangâh, tekke ve hastahaneler³⁴ de sayılabilir.

Yapı itibarıyla medreseler, ilim tahsil edenlerin ikâmet etmelerine mahsus odaları ihtiva eden binalar olup genellikle hanlar gibi, ortada bir avluyu ve etrafında odaları içine alır. Daima camilerin civarında bulunur. Talebe burada oturur, yatar ve derslerini camide dinler. Medreselerin avluları ortasında bazen bir şadırvan, odaların önünde de çoğu zaman bir revak vardır. Bazı camilere bitişik olan medreseler de görülür. Bunlar genellikle bir katlıdır. Odaların içine bir kapı aralığı ile girilir ve her birinde bir ocak bulunur³⁵.

C- SELÇUKLULARDAN SONRA MEDRESELER

Büyük Selçukluların ünlü veziri Nizâmülmülk tarafından başlatılan medrese inşaa etme geleneği, İslâm dünyasında hızla yayıldı. Yapılan medreseler örneğini Nizâmiye'den almaktaydı.

26 Hitti, a.g.e., IV, 1065.

27 Zeydan, a.g.e., III, 402.

28 Köprülü, a.g.e., s. 183.

29 Yurdaydın, a.g.e., s. 72.

30 Tekindağ, M. Şehabettin, Medrese Dönemi, Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Üniversitesi, 1973, s. 4.

31 Ahmed Çelebi, a.g.e., s. 109.

32 Dağ-Öymen, a.g.e., s. 118.

33 Ahmed Çelebi, a.g.e., s. 31.

34 Bk. Pedersen, J., "Medrese" maddesi, İslam Ansiklopedisi, VIII, 58-60; Ergin Osman, Türkiye Maarif Tarihi, İst., 1977, I, 229.

35 Atuf, Nafi, Türkiye Maarif Tarihi, İst., 1930, s. 18.

Büyük Selçuklulardan sonra Zengîler ve Eyyûbîler devrinde Suriye ve İrak'ta; Anadolu Selçukluları tarafından Anadolu'da; diğer Türk ve İslâm devletlerince de İslâm âleminin değişik merkezlerinde medrese inşa edildi³⁶.

Anadolu Selçukluları tarafından, çocuklara okuma-yazma öğretmek amacıyla her mescit yanında tesis edilen ilkokullardan başka, her tarafta medreseler yapılmıştı. Bilhassa Moğol istilâsı üzerine Doğu'dan birçok âlim, şâir ve mutasavvıfın Anadolu'ya gelip yerleşmesi, buradaki fikrî faaliyetleri artırmış ve dolayısıyla Selçuklu medreselerine haklı bir şöhret kazandırmıştı³⁷.

II. Kılıç Arslan'dan (551-588/1156-1192) itibaren bütün Anadolu Selçuklu hükümdar ve ileri gelenleri tarafından medreseler yaptırılmıştır. Bunların en eskisi, II. Kılıç Arslan devrinde "İpekçi" diye meşhur olan "Şemseddin Ebu Saîd Altun Aba Medresesi"dir³⁸. Anadolu Selçuklularının inşa ettikleri başlıca medreseler şunlardır: Konya'da Sultaniye Medresesi (650-51/1252-53), Karatay Medresesi (649/1251), İnce Minareli Medrese (649/1251'den sonra); Kayseri'de Hunat (Hond) Hatun Medresesi (635-36/1237-38), Sâhibiyye Medresesi (665-66/1267-68); Sivas'ta Gök Medrese (670/1271), Burûciyye Medresesi (670-71/1271-72), Çifte Minare Medrese (674-1275); Ankara'da I. İzzeddin Keykavus Medresesi (608-617/1211-1220); Antalya'da Ertokuş Medresesi vb.³⁹

Öte yandan Anadolu Selçukluları, tıbbı da önem vermişler ve hemen her şehirde Dâru's-Şifâ, Dâru'l-Âfiye, Dâru's-Sıhha⁴⁰ ve Dâru'r-Râha⁴¹ gibi isimler verilen hastahaneler bina etmişlerdir.

Selçuklulardan sonra Anadolu'nun değişik bölgelerinde kurulan Beylikler döneminde de pek çok medrese yapılmıştır. Bu noktaya kadar gelişerek gelen medrese anlayışı Osmanlılara kaynaklık teşkil etmiştir.

D- İSLAM DÜNYASINDA İHTİSAS MEDRESELERİ

İslam dünyasında genel manadaki medreselerin dışında, belirli konu, gaye ve hizmet için kurulmuş medreseler de görülmektedir. Bu tür medreseler genelde üç grupta toplanabilir:

1- Dâru'l-Kurrâ

Kur'ân-ı Kerim'in yedi harf üzerine indirilmesi ve Hz. Peygamber'in de yedi kıraat üzere okumuş ve etrafındakilere öğretmiş olması, sonuçta kıraat ilminin doğmasına neden olmuştur. Hicrî ikinci asrın başlarında, ashabtan nakledilen bu yedi kıraatı temsil eden "kurrâ"lar etrafında toplananlar, cami vb. yerlerde oluşturdukları halkalar ile kıraat ilmini tahsile başladılar. Bu çalışmalar birçok eserin yazılmasına zemin hazırlamıştır. Vücuda gelen eserler, "Kurrâ halkaları", "Dâru'l-Kur'ân",

36 Cezar, a.g.e., s. 302.

37 Köprülü, Fuad, Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, Ank., 1972, s. 119 vd.

38 Turan, Osman, Şemseddin Altun-aba Vakfiyesi ve hayatı, Belleten, XLII, 204.

39 Bk. Cahen, Claude, Pre-Ottoman Turkey, London, 1968, s. 263; Yurdaydın, a.g.e., s. 81; Baltacı, a.g.e., s. 10.

40 Yurdaydın, a.g.e., s. 81.

41 Ünver, Süheyl, Selçuk Tababeti, Ank., 1940, s. 63.

"Dâru'l-Huffaz" ve "Dâru'l-Kurrâ"ların ders programlarını meydana getirdi. Bu yerlerde, Kur'ân'ın kelime ve ibarelerinin telaffuzu ve okunuştaki ihtilafları, nakle- denlere isnad ederek bildiren "ilm-i kıraat" tahsil edilmiştir.

Anadolu Selçukluları'ndan önce Şam'da, "Dâru'l-Kur'ân" adı ile İbnü'l-Mün- câ ve Şeyh İbn Ömer medreseleri vardı. Anadolu Selçukluları ve Karamanoğulla- rı'nda bu kurumlar "Dâru'l-Huffaz" adını aldı. Anadolu Selçukluları devrinde Kon- ya'da Sâhib Atâ, Ferhûniye, Sâdeddin Ömer, Nâsuh Bey; Karamanoğulları döne- minde ise Hacı Yahya Bey, Salman, Has Yusuf Ağa, Kadı İmâdüddin ve Hacı Şem- seddin Dâru'l-Huffazları yapıldı⁴².

2- Dâru'l-Hadis

Sadece hadis öğretmek için kurulmuş müesseselerin ortaya çıkması ve "Dâ- ru'l-Hadis" adıyla anılmaları VI/XII. asırda başlamıştır. Bundan önce hadis öğretimi "talebu'l-ilm" denilen seyahatlar vasıtasıyla yapılmaktaydı. Hadis, ilk devirlerden beri, üzerinde titizlikle durulan bir ilim dalı idi⁴³. Önceleri tahsili camilerde yapılan hadis ilminin öğretimi için kurulan medreselerin ilki Halep Atabeyi Nureddin Zengî tarafından Şam'da inşa ettirilmiştir. Medrese, kurucusuna izafeten "en-Nûri- ye" adını aldı⁴⁴. Eyyûbî sultanlarından Kâmil Nâsirüddin Muhammed'in Kahire'de 622/1225'te kurmuş olduğu Dâru'l-Hadis de, İslam âlemindeki ilk hadis enstitüle- rinden sayılır⁴⁵.

Anadolu'da ilk defa Konya'da, Anadolu Selçukluları'nın ünlü veziri Sâhib Atâ tarafından "İnce Minare Dâru'l-Hadisi" adıyla, VII/XIII. asrın ikinci yarısında yap- tırılmıştır⁴⁶. Osmanlılarda bu müessese, I. Murad zamanında İznik'te Çandarlı Hay- reddin Paşa tarafından inşa edildi⁴⁷.

3- Dâru't-Tıb

Tıp tedrisiyle tedavinin birlikte yürütüldüğü bu kurumlara zaman içinde "Dâ- ru't-Tıb", "Dâru'ş-Şifâ", "Dâru'l-Merzâ", "Dâru'l-Âfiye", "Mâristan" ve "Bimâ- ristan" isimleri verilmiştir. Bu tür müesseselerin teşkilatlı olarak ilk tesisi Emevî halifesi I. Velid (86-96/705-715) tarafından 88/707'de Şam'da gerçekleştirilmiş- tir⁴⁸.

İslâm âleminin her tarafına yayılan bu kurumu Osmanlılarda ilk yaptıran Yıl- dırım Bayezid'dir (791-805/1389-1402). Bursa'da Yıldırım Camii'nin kuzeybatısın- da yer almakta olup 791/1389'da tamamlanmıştır.

E-İLK DÖNEM OSMANLI MEDRESELERİ

Selçuklu Devleti'nden devraldığı, askerî, idarî, sosyal ve kültürel mirası iyi bir şekilde değerlendiren Osmanlı Devleti, zamanla genişleyen topraklarında yüzlerce

42 Baltacı, a.g.e., s. 14-15; Ergin, a.g.e., I, 169.

43 Bilge, Mustafa, İlk Osmanlı Medreseleri, İst., 1984, s. 12.

44 Okıç, M. Tayyib, Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler, İst., 1959, s. 105.

45 Okıç, a.g.e., s. 105.

46 Okıç, a.g.e., s. 106.

47 Bilge, a.g.e., s. 13; Ayrıca bk. Uzunçarşılı, İ.H., Çandarlı (Cenderli) Kara Halil Hayreddin Paşa, menşei, tahsili... Belleten, XXIII, 457 vd.

48 Baltacı, a.g.e., s. 12; Ergin, a.g.e., I, 143.

Selçuklu tipi medreseler açmıştır. Osmanlıların yüksek öğretim kurumu durumunda olan medreselere, sıbyan okullarından veya aynı seviyede özel öğretim görmüş talebeler alınırdı. Medreseler, topluma kadı, müftü, müderris, cami hizmetlileri, kâtip vs. yetiştirdi⁴⁹.

İlk dönem Osmanlı medreselerinde müderrisler, Hanefî fıkhnına göre eğitim-öğretim yapmaktaydı. Medreselerde müderrislerin yanısıra, onların yardımcısı durumunda olan müdler⁵⁰ görev yapardı. Bu iki medrese elemanı maaşlarını düzenli olarak almakta ve bunlarla birlikte talebelere de yiyecek ve para yardımında bulunulmaktaydı⁵¹.

Osmanlılar, Selçukluların medrese personeli için sağladığı vakıf imkânlarını daha da zenginleştirmiş⁵² ve bu kurumun, toplum tarafından itibar görmesini sağlamıştır. Medreseler zamanla toplumda o kadar etkili olmaya başladı ki, sadece dinî konularda değil, iktisat, siyaset, hukuk ve terbiye alanında da⁵³ söz sahibi müesseseler haline geldi.

F- İLK OSMANLI MEDRESESİ

İlk Osmanlı medresesi İznik'te "Orhan Gazi Medresesi" olduğu yolunda genel bir kanaat vardır. Ancak, Süleyman Paşa'nın İzmit'te yaptırdığı medresenin de ilk medrese olduğu ileri sürülmektedir. Osmanlı tarihi profesörü Arif Bey, ilk medresenin İzmit medresesi olduğunu, ancak İznik medresesinin ondan daha çok şöhret bulduğunu belirtir⁵⁴.

Şakâik ve onu kaynak alan diğer eserlerde, ilk medresenin İznik'te kurulduğu açıkça ifade edilir⁵⁵. Bu medresenin kuruluş tarihi konusunda değişik fikirler ileri sürülmekte ise de 731/1331 tarihi, gerçeklere daha uygun düşmektedir⁵⁶.

Öte yandan İznik medresesinin, Neşîf ve diğer kaynaklarda anlatıldığı gibi manastırdan çevrilmiş olmayıp inşa edilmiş olduğu vakfiyede belirtilmektedir⁵⁷. Orhan Gazi, İznik'te medresesini yaptırdıktan sonra tanzim ettirdiği ve Molla Hüseyin (ö. 885/1480) tarafından 841/1428'de tescil edilen bu vakfiye suretinde, medresenin bina edildiği ve Hayreddin Paşa Camii'nin yanında olduğu açıkça görülmektedir⁵⁸.

49 Baltacı, a.g.e., s. 19.

50 Tekindağ, a.g.m., s. 8; Muft, günümüzün asistanı veya araştırma görevlisi durumundadır.

51 Bilge, a.g.e., s. 20.

52 Ünver, Sühey, Fatih, Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı, İst., 1946, s. 1.

53 Atuf, a.g.e., s. 12.

54 Arif Bey, Devlet-i Osmaniye'nin Teessüs ve Takarruru Devrinde İlim ve Ulemâ, Darülfünun Edb. Fak. Mecmuası, I (1922), 139.

55 "Sultan Orhan'ın İznik'te yaptırdığı medrese, Osmanlı Devleti'nde ilk medresedir". Bk. Taşköprizâde, İsmüddin Ahmed, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye, Beyrut, 1975, s. 8.

56 Uzunçarşılı, İ. Hakkı, Osmanlı Devleti Tarihi, c. I, Ank. 1982, s. 552.

57 Bilge, a.g.e., s. 67.

58 Ayverdi, E. Hakkı, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri, İst., 1966, s. 172.

Bina ve öğretim tarzı bakımından Selçuklu geleneğini devam ettiren bu medrese⁵⁹, Çelebi Sultan Mehmet devrinde (816-824/1413-1421), Bursa'da inşa edilen Sultâniye (Yeşil) Medresesi'ne kadar Osmanlı medreselerinin en önemlilerinden biri olarak kalmıştır.

Bu medresede görevlendirilen Şerefüddin Davud b. Mahmud b. Muhammed Kayserî, hem medresenin hem de Osmanlı Devleti'nin ilk müderrisidir⁶⁰.

SONUÇ

Tarih sahnesinde, genel çizgileriyle Selçukluların devamı niteliğinde olan Osmanlı Devleti, atalarından devraldığı mirası en iyi bir şekilde değerlendirmiştir. Medreselerin ortaya çıkışında önemli katkıları bulunan Selçuklulardan, hiç de geri kalmayacak bir biçimde çalışan Osmanlılar, medreseleri, tarihi seyri içinde en mükemmel eğitim-öğretim kurumları haline getirmiştir.

Osmanlılar, beyliklerini kurduktan hemen sonra bu kurumların inşasına önem vermiş ve hiç kesintisiz bir şekilde bunların kurulmasına devam etmişlerdir. Bu durum, Osmanlıların medreselere — dolayısıyla eğitim-öğretime — en az askerî ve idarî konulara verdikleri kadar önem atfettiklerini göstermektedir. Bütün bunlar, Osmanlıların dünya tarihinde erişilmesi güç bir başarıyı nasıl elde ettiklerini cevaplamamıza yardımcı olacaktır.

KAYNAKLAR

- Adıvar, A. Adnan, Osmanlı Türklerinde İlim, 4. bs., İst., 1982.
Ahmed Çelebi, İslamda Eğitim Öğretim Tarihi, çev.: A. Yardım, İst., 1983.
Ahmed Emin, Fecru'l-İslam, çev.: A. Serdaroğlu, Ank., 1976.
Akyüz, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, Ank., 1982.
Arif Bey, "Devlet-i Osmaniye'nin teessüs ve takarruru devrinde ilim ve ulemâ", Dâru'l-fünun Edb. Fak. Mecmuası, c. I, sy. 2, İst., 1332.
Atay, Hüseyin, Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi, İst., 1983.
Atuf, Nafi, Türkiye Maarif Tarihi, İst., 1930.
Ayverdi, E. Hakkı, Osmanlı Mimarlığının İlk Devri, İst., 1966.
Baltacı, Cahid, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İst., 1976.
Bilge, Mustafa, İlk Osmanlı Medreseleri, İst., 1984.
Cahen, Claude, Pre-Ottoman Turkey, London, 1968.

- 59 Adıvar, A. Adnan, Osmanlı Türklerinde İlim, İst., 1982, s. 16.
60 Davud Kayserî'nin hayatı ve eserleri için bk. Şakâik, s. 8; Mecdî, Edirneli Mehmed, Terceme-i Şakâik, İst., 1269, s. 27; Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, c. I, İst. 1333, s. 68 vd.; Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmânî, c. II, İst., 1308, s. 323; Gelibolulu Âlî, Kühnü'l-Ahbar, İst. Un. Ktp. TY. 5959, yk. 14b; Aşıkpaşazâde, Tevârih-i Alî Osman, İst., 1332, s. 199; Neşrî, Mehmed, Kitab-ı Cihannümâ (nşr. F.R. Unat-M.A. Köymen), c. I, İst. 1949, s. 163; Belîğ, İsmail, Güldeste, Bursa, 1302, s. 20; Bağdatlı İsmail Paşa, Hediye-tü'l-Arifîn, İst. 1951, I, 361; Bilge, a.g.e., s. 68; Atuf, a.g.e., s. 15; Kepecioğlu, Kâmil, Bursa Kütüğü, I, 351; Uzunçarşılı, İ. Hakkı, Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı, Ank., 1984, s. 227.

- Cezar, Mustafa, Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, İst., 1977.
- Dağ Mehmet-Öymen H.R., İslam Eğitim Tarihi, Ank., 1974.
- Ergin, Osman, Türkiye Maarif Tarihi, c. I-II, İst., 1977.
- Hamidullah, Muhammed, İslam Peygamberi, çev. Salih Tuğ, c. II, İst., 1980.
- Hitti, Philip, K., İslam Tarihi, çev. Salih Tuğ, c. II, İst., 1980.
- Köprülü, M. Fuad, Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, Ank., 1972.
- Köprülü, M. Fuad, Türk Edebiyatı Tarihi, 2. bs., İst., 1980.
- Okiç, M. Tayyib, Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler, İst., 1959.
- Pakalın, M. Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c. II, İst. 1971.
- Pedersen, J., "Mescid", İslam Ansiklopedisi, c. VIII, s. 50-55.
- Sayıh, Aydın, "Higher Education in Medieval Islam", Ank. Ün. Yıllığı, 1947-48.
- Şemseddin, Sâmi, Kâmus-i Türkî, c. I-IV, İst., 1317.
- Taşköprizâde, Ahmed İsmâüddin, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye, Beyrut, 1975.
- Tekindağ, M. Şehabettin, "Medrese Dönemi", Cumhuriyetin 50. Yılında, İst. Ün. İst. 1973, s. 3-54.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı, Ank., 1984.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, Osmanlı Tarihi, c. I, Ank. 1982.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, "Çandarlı (Cenderli) Kara Halil Hayreddin Paşa-menşei-tahsil-kadılığı, kazaskerliği-vezirliği ve kumandanlığı", Belleten, c. XXIII, s. 457-477.
- Unver, A. Süheyl, Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı, İst., 1946.
- Unver, A. Süheyl, Selçuk Tababeti, Ank., 1940.
- Yurdaydın, Hüseyin G., İslam Tarihi Dersleri, Ank., 1971.
- Zeydan, Corci, Medeniyet-i İslamiyye Tarihi, çev. Zeki Megamiz, c. III, İst., 1329.